

Diakoni i Brasil

AV KJELL NORDSTOKKE

1. Den lutherske kirke i Brasil (IECLB)

Det var tyske innvandrere som brakte den lutherske kirke til Brasil. De aller første innvandrere landet i São Leopoldo i 1824. I løpet av de følgende hundre år kom det flere bølger av lutheranere, ikke bare fra Tyskland, men også fra Øst-Europa og Skandinavia. De ble tidlig dannet menigheter, men det tok relativt lang tid før disse organiserte seg som synoder. Først etter den 2. verdenskrig kom arbeidet for å samle synodene til en kirke i gang for alvor. Dannelsen av Den evangeliske kirke av luthersk bekjennelse i Brasil (IECLB) var først et faktum i 1968.

Fortsatt bærer kirken preg av den etniske bakgrunn, men i løpet av de siste tiårene har den gjennomlevd en intens brasilianseringsprosess. Kirken står sterkest i de sørligste delstatene, og flertallet av medlemmene er relativt fattige småbønder. Samtidig har kirken også merket den omformingen som har skjedd i det brasilianske samfunnet i de siste årene, nemlig i form av en sterk urbanisering (70% av alle brasilianere bor nå i byer, for 50 år siden bodde 70% på landsbygda) og en folkevandring nordover til nybyggerområder i Amazonas-regionen. Denne omformingen med alle dens sosiale, økonomiske og kulturelle implikasjoner har vært en enorm utfordring for IECLB og de andre kirkene i Brasil.

IECLB har litt over én million medlemmer. Kirkeledelsen (kirkepresident og kirkeråd) velges

av generalsynoden og har kontorer i Porto Alegre. Kirken er for tiden delt i seks kirkeregioner. Hver region er inndelt i distrikt og dernest i menigheter. Den enkelte menighet er den grunnleggende enhet i IECLB og har langt større frihet enn det vi er vant til i Norge.

Det finnes også en annen mindre luthersk kirke (Den evangelisk-lutherske kirke i Brasil = IELB). Historisk består den av utbryttermenigheter som ble knyttet sammen gjennom misjonsvirksomheten til den nordamerikanske Missouri-synoden.

Helt fra de første menighetene ble organisert i Brasil, var felles omsorgsansvar en viktig del av menighetens liv. Innvandrerne møtte mange problemer når de skulle bygge opp en ny tilværelse, og de måtte selv ta ansvar for skolegang og helsetjeneste. For de fleste ble det naturlig at dette skjedde i regi av menigheten som ikke bare skaffet seg prest, men også lærer og jordmor.

Fram til den 2. verdenskrig var det et omfattende sosialt og kulturelt engasjement i menighetene. Mye av det ble støttet av hjelpeorganisasjoner og av offentlige organer i Tyskland. I løpet av 1930-årene ble denne kontakten brukt til å formidle nazistiske strømninger og i mange menigheter var det fritt fram for en naiv nazi-infisert nasjonalisme. Da Brasil kom i krig med Tyskland, ble hele denne virksomheten kriminalisert. De tyske skolene ble nasjonalisert, det ble forbudt å snakke tysk, en rekke lutherske prester ble satt i fengsel, bl.a. fordi de hadde brukt tysk i konfirmasjon-undervisningen. Dette fikk flere følger. På den ene siden

fikk det en positiv følge at prosessen for å rotfeste kirken i den brasilianske virkelighet kom i gang.

Men på den annen side førte det til en lammelse av sosialt og kulturelt engasjement i menighetene. Man fant det tryggest å innsnevre virksomheten til det rent religiøse og samtidig la presten ta ansvar for det meste. Dermed ble grunnlaget lagt for en «prestekirke» hvor diakonien kan ha store problemer med å vinne fram.

2. Diakoni etter tysk modell

I 1908 begynte Wilhelm Zoellner som virket som prest ved diakonissehjemmet i Kaiserswerth, å organisere kvinneforeninger til beste for menigheter i utlandet («Frauenhilfe fürs Ausland»).

I 1910 besøkte Zoellner Brasil, og også der medvirket han til opprettelsen av kvinneforeninger. Hensikten var framfor alt å ta ansvar for diakonalt arbeid. Og helt fram til idag er det meste av kvinnearbeidet i Brasil organisert innenfor O.A.S.E (= Ordem Auxiliadora de Senhoras Evangélicas - evangeliske kvinners hjelpeorden). I mange menigheter er det fortsatt den lokale kvinneforening som har hovedansvaret for driften av diakonale institusjoner.

Bare få år etter Zoellners besøk, i 1913, ankom den første diakonissen i Brasil. Like etter kom den første brasilianer, Sophie Zink, til Kaiserswerth for å utdanne seg som diakonisse. I årene som fulgte var det et nært samarbeid mellom Kaiserswerth og Brasil. Det var derfor en etterlengtet begivenhet, ikke minst for diakonissene, da det endelig kunne reises et brasi-

liansk diakonissehjem i utkanten av São Leopoldo i 1939 (på en tomt Zoellner hadde kjøpt under sitt besøk i 1910!).

Under den annen verdenskrig ble forbindelsene til Tyskland og Kaiserwerth brutt. For diakonissehjemmet var dette en nødvendig påminnsle av sårbarheten i det å være avhengig av instanser i Europa. På samme måte som i kirken for øvrig, startet nå en prosess for å tilpasse institusjonen til den brasilianske virkelighet. Det er en prosess som har fortsatt til dags dato, og hvor problemene gjelder vitale spørsmål som økonomi, rekruttering av nye diakonisser og hvilke oppgaver diakonissene skal ha. Bak alle disse spørsmålene vil det ofte finnes et annet og mer kritisk: Er diakonien tjent med den institusjonelle ramme som er utviklet i Tyskland? Vil det ikke være bedre å legge ned diakonissehuset og heller finne andre og mer stedegne former for diakoni?

Dette spørsmålet reises også i tilknytning til den andre diakonale utdanningsinstitusjonen i Brasil, Associação Diacônica Luterana (ADL) i Serra Pelada i delstaten Espirito Santo omtrent 600 km nordøst for Rio de Janeiro. I dette området finnes det en rekke lutherske menigheter for det meste bestående av fattige etterkommere av innvandrere fra Pommern. De fleste er småbønder med kaffi-dyrking som hovedbeskjeftigelse, men mange har også mistet gårdene sine og arbeider som forpaktere (meeiros) med den betingelse at halvparten av avlingen tilfaller godseieren. Analfabetisme og store sosiale problemer kjennetegner denne hverdagen. Det er derfor ikke å undres over at prester har pekt på diakonale utfordringer og selv tatt initiativ for å avhjelpe nød.

Dette var utgangspunktet for den tyske presten Artur Gustav

Schmidt. Han var utdannet som diakon i Rummelsberg, men studerte senere teologi og kom til Espirito Santo som prest i 1951. I 1956 satte han i gang en bibelskole i Serra Pelada, men alt da ønsket han å utvikle den til et diakonhjem. Studentene fra Serra Pelada ble sendt til en to-årig skolegang i Rummelsberg, og den første diakon ble vigslert i 1965.

Schmidt ønsket at diakonene skulle arbeide i menighetene. Det viste seg imidlertid at det var vanskelig å få dette til, ikke minst på grunn av menighetenes svake økonomi. Han forsøkte derfor å innordne en sykepleierutdannelse i Sør-Brasil i opplegget, men det viste seg å fungere dårlig. Etter at Schmidt var reist tilbake for godt til Tyskland i 1970, toppet disse problemene seg utover på 1970-tallet, og i 1983 tok en ny ledelse over med den følge at hele utdannelsen ble reorganisert og ADL fikk den utdanningsprofil institusjonen nå har (se nedenunder).

Hovedinnvendingen mot diakonutdanningen i Serra Pelada var at den ikke tok hensyn til den faktiske situasjon i kirken, og at forestillingen om et «broderhjem» var for knyttet til tysk virkelighet. Den samme kritikken ble reist mot diakonissehjemmet. Etter som kirken gav slipp sine tyske røtter, var det stadig færre som øynet rom for den type strukturer som de diakonale insitusjonene var grunnet på.

3. Kritikk av importerte modeller

Kritikken mot den tyske diakonimodellen gjaldt imidlertid ikke bare strukturen. Etter hvert som mer radikale røster kom til orde i IECLB, ble det stilt spørsmål ved den form for barmhjertighetsarbeid som ikke forholder seg til de underliggende årsakene til nøden. Den tradisjonelle diakoni kunne da karakteriseres

som «assistensialismo», det vil si en veldedig behandling av undertrykkelsens sammenheng. I tråd med frigjøringssteologiens forståelseshorison ble tyngdepunktet flyttet fra det karitative til det sosio-politiske. Tradisjonell diakonal virksomhet ble bedømt som fremmedgjørende og i noen grad som konserverende i forhold til det bestående samfunn.

Lenge hadde både diakoner og diakonisser vanskeligheter med å komme til rette med disse utfordringene. Rekrutteringen til den diakonale utdannelsen var dårlig, og de som var utdannet, hadde vanskelig for å få stillinger i kirken. Dette førte til at selve utdanningsmodellen ble tatt opp til revisjon.

4. Nåværende diakonal utdanning

Fortsatt er det ved diakonissehuset i São Leopoldo og ved ADL i Serra Pelada at det gis formell diakonal utdanning i IECLB. I tillegg kommer to andre institusjoner som jeg også kort skal referere til.

a: Seminário Bíblico-Diaconal i São Leopoldo

Rekrutteringen av diakonisser var tenkt å få ny fart da et eget undervisningsbygg ble innviet i 1956. Men det viste seg at bare få valgte å la seg innvie til diakonisser, også av de studentene som gjennomførte utdanningen. Samtidig ble diakonissene satt overfor nye utfordringer i kirken. På 70-tallet var det flere menigheter som startet barnehager – gjerne i tilknytning til sosialt arbeid i storbyslummen. – Dette ble en ny utfordring til diakonissehjemmet ettersom menighetene gjerne ville ha en diakonisse knyttet til barnehagen. Dette gjorde det nødvendig å legge om utdanningen, og fra 1974 kom det i gang et nytt tre-årig undervisningsopplegg. Nå var ikke forutsetningen lenger at

de kvinnene som ble tatt opp, skulle slutte seg til diakonissefellesskapet, men at de ble utdannet med sikte på ulike tjenester i kirken og samfunnet. Det ble særlig lagt vekt på barnas situasjon og hvordan diakonalt arbeid blant barn skulle gjøres.

Senere er dette opplegget blitt forandret noe, bl.a. for å bli anerkjent av skolemyndighetene. Nå kalles kurset «Curso de Auxiliar em Desenvolvimento de Comunidade e Assistência Comunitária» (Kurs i menighetsutvikling og menighetsarbeid). Det har tre tyngdepunkt: menigheten – de gamle – barn. Studentene velger ett av disse og får dermed en anerkjent utdannelse som menighetsarbeider, eldrearbeider eller barnehageassistent. Denne utdanningen ligger ikke på høgskolenivå, men tilsvarer det vi vil kalle videregående skole. Det er imidlertid mulig å knytte til høgskoleutdanning lokalt å få diplom som barnehagelærer eller sykepleier.

I 1991 var det 37 studenter knyttet til dette kurset. Bare en av dem hadde meldt seg som kandidat til diakonissefellesskapet, og dette ble sett på som en naturlig utvikling.

Ved siden av dette kurset tilbys også et ett-årig bibelkurs kalt «Ano Bíblico-Diaconal». Dette er for jenter over 14 år som ønsker en elementær innføring i kristen tro og tjeneste. I 1991 hadde dette kurset 18 elever.

b: ADL – Serra Pelada

Det svake utdanningsnivået i Brasil gjør det umulig å kreve fullført 8-årig grunnskole ved opptak til diakonal utdanning. De fleste elevene som melder seg, kommer fra den fattige landsbygda. I delstaten Espírito Santo vil det si at mange i beste fall bare får fire år på skolen. Ved ADL – hvor det i 1991 var 71 studenter i alderen 14 til 20 år – er denne utfordringen løst ved

at elevene (som innkvarteres på internat) både går på stedets offentlige skole for å fullføre grunnskolen, og samtidig følger egne kurs i diakonale og teologiske fag. Først tilbys et såkalt pre-diakonalt kurs hvor elevene i løpet av ett år kan gjøre ferdig 5. og 6. skoleåret. Deretter kan de starte på det diakonale kurset. De går da på offentlig skole om formiddagen med sikte på å ta eksamen i 8. klasse etter to år og de fleste velger en kursplan som gir lærerutdanning. Men samtidig leser de teologiske og diakonale fag om ettermiddagen. Det er også innlagt en praksisperiode på minst tre uker. Den skjer enten i en menighet eller ved en institusjon og med en kvalifisert veileder.

ADL eier også en liten gård hvor det drives alternativt jordbruk og hvor elevene har faste arbeidsplikter, både for å lære, men også for å skaffe mat til internatet.

c: Instituto Diaconal Bethesda – Pirabeiraba

I tilknytning til et luthersk sykehus og gamlehjem har det siden 1973 vært gitt kurs, hovedsakelig for kristne som er yrkesaktive innen helsesektoren. I 1991 hadde dette kurset 40 deltakere, og det er ikke tale om en yrkesutdanning for diakoniarbeidere, men heller som en diakonal almennutdanning. Det finnes planer om å utvide virksomheten slik at det blir en anerkjent hjelpepleierutdanning.

d: Internato Rural – Teófilo Otoni

Denne utdanningsinstitusjonen ble grunnlagt av presten Dörr på 1960-tallet, og siktemålet var først og fremst og sikre en faglig utdanning for fattige barn fra landsbygda. Internatet hadde i 1991 83 elever i alderen 13-17 år. Målet er å fullføre den 8-årige grunnskolen i løpet av de 3 årene

de er på internatet, og samtidig gi en kristen dannelse og praktisk erfaring fra de ulike virksomhetene på institusjonen (husdyrhold, grønnsakdyrking, kaffi-produksjon, snekker- og bilverksted, husstell).

5. Diakonens plass i kirken

Det er altså skolene i São Leopoldo og Serro Pelada som gir den grunnutdanningen som kreves for å bli diakoniarbeider i IECLB. Det er på ingen måte sikkert at det vil finnes noen stilling i kirken å gå til. Den viktigste årsaken til det er menighetens svake økonomi. Derfor anbefaler ADL sine studenter å ta lærerutdanning samtidig, slik at de kan ansettes som lærere samtidig som de tar ansvar for diakonale oppgaver i menigheten.

Men det er ikke bare økonomi som skaper dette problemet. Når en diakon koster menigheten omtrent like mye som en prest, er det fristende heller å ansette en prest til. Dette henger ikke bare sammen med at IECLB har utviklet seg til å være en «prestekirke», det har også å gjøre med det faktum at de fleste menighetene har liten kunnskap om diakonien som tradisjon og utfordring. Unntaket er de menighetene i Sør-Brasil hvor kvinneforeningene alltid har støttet diakonissehuset i Sao Leopoldo. Men i det store og hele er diakoni et fremmedord i kirken, de fleste forbinder det med gamle former og tyske modeller som ikke passer i Brasil. Heller ikke på det teologiske fakultetet har diakonien vært viet særlig oppmerksomhet. Derimot har spørsmålet om kirke og samfunn vært et av de mest brennende de siste tiårene.

De siste årene har det skjedd noe som gir grunn til å tro at diakonien kan styrkes i kirken.

I mars 1988 fikk IECLB en egen diakonisektretær, og den første som fikk denne stillingen

var diakonisse Hildegart Hertel. Hun har gjort en stor innsats ved å plassere diakonien på kirkeledelsens dagsorden, hun har besøkt diakoner og samlet dem til konferanser, og hun har utarbeidet en strategi for å sikre diakonene skikkelige arbeidsvilkår i kirken.

Da de første diakonene ble vigslet i Serra Pelada, ble det dannet et slags diakonforbund (Coordenação dos Obreiros Diaconais – COD). Men organisasjonen hadde ingen fast ledelse og var uten reell innflytelse i kirken. Nå er den gitt nytt liv og har omtrent 80 medlemmer. Hildegart Hertel har vært særlig ivrig for å mobilisere COD, og hun har også fått til et samarbeid med diakonisse-felleskapet som teller ca. 70.

Det arbeides også for å sikre diakonene representasjon i kirkelige råd. Tidligere var de henviset til legfolk-kvoten, og de kunne dermed ikke være sikker på plass. Nå er dette endret og diakonene er sikret deltakelse på konsilene på alle nivå. Det samme gjelder arbeidermøter som tidligere i realiteten var prestemøter.

Men også kirkerådet har fått diakonien satt på dagsorden. På septembermøtet i 1988 ble det vedtatt et grunnlagsdokument «Diaconia evangélica – síntese e proposta». I dette dokumentet defineres diakoni som tjeneste for mennesker i konkret nød, og det slås fast at diakonatet har sin egen plass og profil ved siden av andre tjenester (ministerier) i kirken. Dokumentet er ikke konkret i beskrivelsen av diakonale oppgaver, men fastholder på den ene side en realisme overfor den konflikthfulle virkelighet menneskene lever i og på den annen side det kirkelige ståsted med de perspektiver dette rommer. Dokumentet sier også at diakonien vil alltid måtte romme barmhjertighet og rettferdighet, men den kan ta skikkelse i ulike

former. Fire ulike former nevnes spesielt, for det første hjelpearbeid («assistência» som tilsvarer tradisjonell institusjonell diakoni og menighetspleie), for det andre solidaritet som forstås som diakoni med de fattige eller svake; for det tredje delaktighet («parceria»), det vil si en fellesskapsforståelse som gir del i og rommer plass for; og for det fjerde politisk aksjon («ação política») for å medvirke til endringer på det sosio-politiske område. Dokumentet konstanterer at i dagens Brasil er særlig kampen for rettferdighet og solidarisk engasjement på de fattiges side med sikte på forandring av samfunnsstrukturene viktig.

Som en oppfølging av dette dokumentet vedtok kirkerådet et regelverk for det diakonale ministeriet («Regulamento do ministério diaconal») på septembermøtet i 1990. Her gjentas synspunktet fra bekjennelseskraftet «Nossa fé – Nossa vida» fra 70-tallet om at «det bare er et ministerium (tjeneste eller embede), nemlig det å vitne om Kristi evangelium. Alle andre ministerier som kirken oppretter står i tjeneste av dette ene». På denne bakgrunn sies det om Det diakonale ministerium at det «består i det praktiske vitnesbyrd av kristentroen og kommer til uttrykk gjennom tjenesten av det hele mennesket» (Art. 2). For øvrig fastsetter dokumentet diakonenes rettigheter og plikter, og for første gang gis de samme retter med hensyn til lønn, bolig og bilbruk som prestene i kirken. Det er også en paragraf om visitas, om videreutdanning og rett til å delta på konferanser. Viktig er det også at det fastsettes hvem som kan vigsles til diakon. Det kan den som har diakonal grunnutdanning og to års praksis.

I dette dokumentet tales det om signing av diakoner («bênção»). Dette har skapt spørsmål om hvorfor det ikke kan være

tale om en ordinasjon, og hvorfor dette ordet forbeholdes prestene. Også dette ble et tema for kirkerådet, og på maimøtet i 1991 ble det vedtatt et dokument om ministerium og ordinasjon i IECLB («Ministério e ordenação na IECLB – uma síntese»). Dette innledes med et avsnitt om dåpen som kallelse til det alminnelige presteskap. Med hensyn til «det kirkelige ministerium» hevder dokumentet at det på særlig måte («por excelência») består i å forkynde ordet og forvalte sakramentene, og at dette ministeriet er instituert av Gud (2.1), mens de andre ministeriene som f.eks. diakonens, er strukturert av menigheter med utgangspunkt i det ene ministerium (2.5).

Riktignok slår dokumentet fast at denne diferensiering av ministerier er et spørsmål om funksjoner og ikke om hierarki (3.1). Det sies også klart at intet ministerium alene kan romme hele fylden av den kirkelige ministerium (3.2), derfor anbefales diferensiering og en «mobilisering av rikdommen av nådegaver og funksjoner i kirken» (3.4). Likevel reserveres termen «ordinasjon» for det pastorale ministerium, og uten at det gis noen utførlig begrunnelse for det, blir andre termer som «signing» og «vigsling» nevnt som passende for de andre ministeriene.

Det er her ikke plass for å gå inn på en omfattende studie av embedsforståelsen i IECLB hvor det finnes både reformerte og høykirkelige lutherske tradisjoner. Uklarhet overfor diakonembedet kjenner vi jo også fra lutherske kirker i vår del av verden. Det er helt klart at det refererte dokumentet ikke har løst flokene for IECLBs vedkommende. Til det inneholder det altfor åpenbare motsetninger. Det har også forstanderinnen på Diakonissehjemmet i São Leopoldo, Ruthilde Brakemaier,

påpekt i noen teser fra august 1991, hvor hun hevder at den naturlig konklusjon måtte være at termen «ordinasjon» ble brukt om innvielse til alle kirkelige ministerier.

Samtidig som diakoni drøftes i IECLB, blir det også flere diakoner i kirken. I januar 1992 blir det for første gang siden 1984(!) holdt et kurs for kandidater til det diakonale ministrium (det vil si slike som fyller betingelsene om grunnutdanning og to års praksis). Det er forventet at mellom 15 og 20 ville melde seg til dette kurset. Det betyr at for første gang siden 1984 vil nye diakoner bli vigslet (noen få diakonisser er imidlertid blitt vigslet i denne perioden).

Et annet tiltak skal også nevnes: Kirken skal fristille en diakon og en diakonisse for en periode på tre år til kursvirksomhet om diakoni i menighetene. Det skal også utarbeides materiell.

Når så mye er skrevet om diakoni på rådsnivå og i form av dokumenter, hører det også med noe få ord hvordan diakonien kan fungere på grasrotnivå. Noen eksempler:

– Menigheten i Novo Hamburgo, en by med 250.000 innbyggere og hvor menigheten har 1000 medlemmer, er det ansatt 4 prestere og 4 diakoniarbeidere. Menigheten driver flere institusjoner, et sosialsenter, en barnehage i slummen og et hjem for enslige gravide. Alt drives uten økonomisk støtte utenfra, og det er et registrert korps av 80 frivillige.

– En diakonisse dro til et nybyggerområde i Maranhão i Nord-Brasil hvor lutherske nybyggere hadde kjøpt jord og delvis fortrengt den fattige lokalbefolkningen. Diakonissen startet et «bakgård-prosjekt» ved å dyrke grønnsaker i bakgården til sitt eget hus, og gjennom forsøk, kurs, gruppevirksomhet og

engasjement formidlet hun forsoning og nytt fellesskap i lokalmiljøet.

6. En frigjørende og omformende diakoni

Det er ikke mulig å tegne et enkelt bilde av diakonien i IECLB. Det finnes rike tradisjoner, engasjerte enkeltmennesker og menigheter, og det tas viktige initiativ på ulike nivå i kirken. Men samtidig finnes det mye motvind, representert gjennom tradisjoner i kirken som ikke har forståelse for diakoni, og også gjennom den sårbarhet manglende ressurser og økonomisk krisetid innebærer.

Det skal bli spennende å se om diakonien virkelig skal få den plass i kirken som nå mange ønsker å gi den. Det er ingen tvil om at den diakonale praksis og refleksjon i Brasil rommer et viktig potensiale, men som ennå ikke helt har funnet sin form.

Dette er imidlertid et potensiale for diakonien i vår del av verden. Blant de viktigste impulsene til vår diakonale praksis og refleksjonen er:

– Diakoni som **engasjement for forandring**, og som i den konfliktfulle latinamerikanske virkelighet forstås som frigjøring fra undertrykte strukturer og bygging av et mer menneskelig samfunn. I denne sammenhengen blir prosjekt for alternativt jordbruk eller alternativt medisin tolket som aksjon for forandring.

– Diakoni som **solidaritet med**, og hvor dette ikke bare gjelder en empatisk identifikasjon med et enkeltmennesket, men helhetlig solidaritet med nesten og den kamp han/hun står i som gruppe, bevegelse og kultur for å forandre sin livssituasjon.

– Diakoni som **forsvar og asyl** for dem som marginaliseres eller på annen måte ikke får komme til orde.

– Diakoni som **bevisstgjøring** om at forandring både er nødvendig og mulig, og at dette har med kirkens sendelse å gjøre.

Studierektor Kjell Nordstokke, Diakonhjemmets høgskolesenter.

Boks 184, Vinderen, 0319 Oslo.

Sør-Hålogaland Bispedømme

SOKNEDIAKON

Soknediakonstillingen i Gildeskål prestegjeld, Bodø Domprosti er ledig.

Søknader med kopi av vitnemål, attester m.v. må være kommet Sør-Hålogaland Bispedømmeråd, Boks 505, 8001 Bodø i hende senest 16. mars 1992.

Fullstendig utlysning tatt inn i Norsk Lysningsblad mandag 17. februar 1992.